

GABRIEL DARA (I RIU)

BIBLIOTEKA

814 1

824

1985
Gjurmëtarë
24 Tetor
1998-1999

NJË KRYEVEPËR E POEZISË SONË

(Kënga e sprasme e Balës)

Si të jetë historia e një populli e atillë është edhe letërsia e tij. Letërsia jonë kombëtare e së kaluarës dhe e kohës së sotme e provon më së miri këtë të vërtetë pasi në të ka lënë gjurmë të pashlyeshme historia jonë shumëshekullore e mbushur me luftra heroike e me përpjekje të mëdha për të ruajtur vetveten, për të fituar lirinë, për të mbrojtur dinjitetin kombëtar dhe për të çarë përpara të papërkulur përmes dallgëve e rrebesheve të panumërta. Historia jonë kombëtare ka qenë një histori luftërash dhe heroizmash, në të cilat është kalitur një karakter i papërkulur, liridashës dhe krenar, janë rrënjosur ndjenjat e burrërisë e të drejtësisë, të atdhedashurisë e të sakrificës, të përparimit e të krenarisë kombëtare, të urrejtjes së papërmbajtur kundër armiqve dhe të miqësisë për popujt e tjerë. Si në një vazhdimësi të pandërprerë në historinë e popullit tonë e kaluara e lavdishme ka ushqyer kohët më të vona dhe këto janë prirë drejt së ardhmes, duke sjellë deri në ditët tona faqet më të ndritura dhe figurat

më të shquara, të cilat janë bërë elemente të ndërgjegjes kombëtare socialiste, duke u pasuruar me tiparet e reja të njerëzve të epokës së socializmit. Për këto arsye letërsia shqiptare e së kaluarës dhe e ditëve tona ka pasur dhe vazhdon të ketë një theks të dukshëm patriotik revolucionar dhe në shumë vepra të shkrimtarëve të të gjitha kohëve, së paku që nga Marin Barleti e këtej, u është kënduar me frymëzim heronjve dhe heroizmave, vitalitetit të rrallë të një populli të vogël, që ka qenë dhe mbetet i vendosur të mbrojë vetveten, tokën dhe lirinë e tij pa marrë parasysh asnjë sakrificë dhe pa llogaritur asnjë armik, sado i fuqishëm, i egër e dinak që mund të ketë qenë ai. Me besim të patundur në forcat e veta dhe në drejtësinë shekullore të çështjes për të cilën ka luftuar e lufton, populli ynë, jo vetëm nuk u është shmangur vështirësive e sakrificave, por, edhe në momentet më të rënda dhe më tragjike të historisë, siç është vënë re me kohë, ai kurrë nuk ka vajtuar për disfatat dhe për humbjet, po u ka kënduar trimërive dhe heroizmave të veta dhe ka manifestuar kështu, jo vetëm epërsinë morale mbi armiqtë po edhe dëshirën dhe besimin e përtëritjes së vazhdueshme e gjithnjë më të lartë të epopeve më të lavdishme deri në fitoret përfundimtare.

Letërsia e Rilindjes kombëtare është një shembull i madh i pasqyrimin të këtij shpirti përjetësisht të pamposhtur të popullit tonë. Në këtë letërsi me frymë të dukshme patriotike, popullore, romantike, «Kënga e sprasme e Ballës» e Gavril Darës ze një vend të nderuar. Ajo, për vlerat

e saj ideoartistike, ruan edhe sot e kësaj dite rëndësinë e një kryevepre të poezisë sonë.

Si lindi kjo kryevepër?

«Kënga e sprasme e Balës» duhet të ketë qenë e përfunduar në vitin 1885, po u botua më vete më 1906, pas vdekjes së autorit. Pra, ajo është shkruar në një kohë kur lëvizja çlirimtare shqiptare kishte marrë hov të madh dhe letërsia jonë kombëtare kishte njohur veprat e mëdha të De Radës dhe të Naim Frashërit, ishte krijuar shtypi shqiptar dhe botimet në gjuhën shqipe nuk ishin më diçka e rrallë, përkundrazi ato kishin tërhequr vëmendjen e patriotëve dhe të miqve të Shqipërisë. Letërsia artistike, krahas studimeve gjuhësore, folkloristike dhe historike, po bëhej një mjet me rëndësi për zgjimin e ndërgjegjes kombëtare të popullit dhe për njohjen e çështjes shqiptare në arenën evropiane. De Rada, Kamarda, Santori etj, kishin shtruar sheshin e veprimit patriotik e letrar edhe në «arbëreshët e Italisë», të cilët megjithëse, siç thotë me keqardhje Serembja, nuk lindën në Shqipëri, trashëguan nga paraardhësit ndjenjën e dashurisë për «dheun e të parëve». Kjo është një dashuri tronditëse, siç është zakonisht dashuria e të mërguarve patriotë për vendin e tyre. Si minoritet i krijuar në rrethana të jashtëzakonshme e tragjike, arbëreshët e Italisë mbetën për një kohë të gjatë të varfër, të veçuar prej vendasve, të mbledhur rreth njëri-tjetrit, të lidhur ngushtë me të kaluarën e tyre dhe të vendit të tyre dhe me shpresën e organizimit të

një fushate luftarake, që do t'i kthente përsëri në Atdhe. Gjuha, zakonet, mënyra e jetesës mbaheshin prej tyre si gjëra të shenjta, kurse kujtimet e të kaluarës, me rrjedhjen e kohës, përpunoheshin dhe merrnin formën artistike të gojdhënave, të legjendave e të këngëve popullore, disa prej të cilave janë shumë të vjetra kurse një pjesë e madhe, siç duket, është krijuar ose edhe rikrijuar pas shpërnguljeve. Nota e mallit dhe e një brengje të fshehur për të kaluarën dhe për vendin e të parëve përzihet në këto këngë në forma shumë të natyrshme dhe origjinale me krenarinë për «bijtë e motit të madh», që «hapën një të madhe udhë» për Shqipërinë. Skënderbeu dhe koha e tij janë për këtë letërsi popullore, si për vetë formimin shpirtëror të arbëreshëve, një prej elementeve më me rëndësi, ku heroika është përzier me tragjiken dhe me një nostalgji të thellë lirike, që japin poezisë arbëreshe atë formë të njohur origjinale prekëse e ndikuese, të cilën nuk mund ta kishte poezia tjetër shqiptare, edhe kur u krijua prej poetësh të mërguar si Filip Shiroka me shokë. Një tjetër realitet lind të tjera ndjenja e mendime, të tjera qëndrime e këto s'ka se si të mos reflektohen në fizionominë e letërsisë, kur arrihet një shkallë e lartë e ndërgegjjes kombëtare e shoqërore.

«Kënga e sprasme e Balës» është fryt i këtyre kushteve dhe i këtyre traditave të jetës e të poezisë arbëreshe. Me të drejtë në të gjitha studimet e derisotme nuk është pranuar versioni romantik i paraqitur prej Gavril Darës në parathënien e poemës, sipas të cilit ajo jepet si pjesë

e nje eposi të madh e të lashtë popullor, po nga ana tjetër lidhjet e kësaj poeme me traditën e me natyrën e poezisë popullore nuk do të ishte me vend të shiheshin vetëm në disa elemente të jashtme, siç janë disa personazhe, disa motive të huajtura nga poezia popullore dhe mjaft elemente të stilistikës poetike. Duke qenë anët më të dukshme të lidhjeve të poemës me poezinë popullore, ato nuk janë ana më themelore dhe më me rëndësi e këtyre lidhjeve dhe zor se mund të mendohet që Dara ka bërë një punë me kast për t'iu përqsaur folklorit. Poema, megjithëse në të gjejmë edhe reflekse të kulturës letrare të autorit, që ka provuar të shkruaj vargje edhe në italisht, në themelet e veta është konceptuar sipas traditës së poezisë popullore dhe origjinaliteti i saj artistik nuk përmbahet në ndonjë kombinim mekanik të kësaj tradite me elementet romantike e klasiciste, që do të kishte qenë artificiale, po në shkrirjen e natyrshme të elementeve epike në elementet lirike, siç e gjejmë këtë edhe në poezinë popullore arbëreshe. Kjo veçori na duket se ka të bëjë si me largësinë në kohë të tematikës së trajtuar (po të vihet re në poezinë popullore arbëreshe ka pak motive nga jeta e tyre pas shpërnguljes), edhe me ndarjen prej vendit dhe prej aktualitetit të tij të drejtpërdrejtë. Edhe vënia përballë e ndjenjave intime me ndjenjën e detyrës është një element që e ka zanafillën pikërisht në poezinë popullore, kështu që tradita e klasicizmit nuk mund të merret si shkak i parë i saj, po vetëm si një shtytje e re për të parë e për të vlerësuar diçka që ka ekzistuar para saj dhe

që vetë letërsia e klasicizmit e ka huajtur prej lashtësisë. Një poet i talentuar, siç qe Dara, kur i është vënë punës për të krijuar poemën me temë nga një epokë e lavdishme shqiptare dhe me qëllime të përcaktuara kombëtare ka menduar seriozisht edhe për fizionominë artistike të saj, që nuk mund të ishte ajo e letërsisë që ai njihte, po diçka tjetër. Dhe për të arritur një qëllim të tillë ai kishte në zotërim traditën e pasur të poezisë popullore, që duket se e njihte shumë mirë dhe e kishte për shpirt, kishte gjithashtu edhe përvojën e mjeshtëreve të tjerë arbëreshë, sidomos të De Radës e të Santorit, nga të cilët duket se ka përfituar, po edhe ka arritur të japë diçka të vetën, që e dallon jo vetëm prej tyre, po edhe prej të gjithë poetëve të tjerë shqiptarë. Prandaj na duket e arsyeshme të themi se krijimi në frymën dhe në konceptimin e përgjithshëm të poezisë popullore ka qenë në natyrën e punës krijuese të Darës, në bazën e konceptimit dhe të realizimit të veprës së tij. Kjo duket fare qartë sidomos po t'i marrim veç e veç këngët e poemës dhe t'i krahasojmë për natyrën e tyre me rapsoditë popullore arbëreshe. Shfrytëzimi i personazheve të poezisë popullore, i motiveve të nxjerra prej saj si dhe i figurave artistike etj. janë elemente plotësuese, të cilat do të tingëllonin disi artificiale e letrareske, në qoftë se themelet e veprës nuk do të kishin qenë të hedhura në truallin e poezisë popullore.

Edhe karakteri romantik i poemës nuk na duket i largët nga fryma që sundon në një pjesë të mirë të poe-

zisë popullore arbëreshe, ku vetë harmonizimi i elementeve epike me ato lirike i lëshon vend futjes së botës subjektive dhe shfaqjes së saj goftë edhe në mënyrë të tërthortë, si nëntekst i këngëve dhe i rapsodive. Pastaj ndërmjet romantizmit të letërsisë së periudhave të lëvizjeve kombëtare dhe krijimtarisë popullore nuk është e udhës të krijohen kundërvënie, pasi dihet mirë interesimi i poetëve të këtyre periudhave për traditën popullore, në të cilën gjendet një mbështetje e fortë për afirmimin e aspiratave kombëtare. Prandaj romantizmi në këtë rast shpesh shfaqet pikërisht në mbështetjen, në shfrytëzimin krijues dhe në krijimin sipas traditës popullore dhe nuk kemi të bëjmë me ndonjë raport të jashtëm ndërmjet tyre. Romantizmi i Darës është një romantizëm popullor në brendi dhe në formë dhe poema e tij, ashtu siç ka një brendi thellësisht patriotike, ashtu ka edhe një formë artistike me veçori të dukshme kombëtare popullore. Me të drejtë janë vënë re në poemë edhe refleksë të letërsisë kalorsiake (shtegtimi i dy trimave në kërkim të lavdisë) apo edhe të poemave të Homerit (përshkrimi i Skënderbeut dhe i bashkëlufëtareve të tij), po këto nuk ngrenë peshë të madhe dhe si motive nuk janë të huaja edhe për poezinë popullore (motivi i grindjes së dy trimave për një vajzë).

Është e kuptueshme, dhe gjithë letërsia e Rilindjes e provon, se pa lëvizjen e gjerë të ndërgjegjshme të çlirimit kombëtar nuk mund të lindte një letërsi kombëtare, nuk mund të krijoheshin vepra si ato të De Radës e të Naimit,

ose poema të shquara si «Kënga e sprasme e Balës». Kjo lëvizje është frymëzuesja dhe nxitësjë e letërsisë kombëtare. Ajo, nga një anë, bëhet objekt i kësaj letërsie me bukurinë dhe madhështinë e vet heroike dhe i jep drejtimin asaj me aspiratat dhe idealet e veta, nga ana tjetër ka nevojë për këtë letërsi, si mjet për afirmimin e vetvetes, për përhapjen e aspiratave e të ideve të veta. Te arbëreshët e Italisë ndikimi i lëvizjes kombëtare shqiptare ka qenë shumë i fortë, ndryshe në shekullin e nëntëmbëdhjetë nuk do të kishte qenë e mundur të zhvillohej ajo lëvizje politike e letrare kombëtare, që dha kontribut të çmuar dhe krijoi vepra të mëdha pas pesëqind vjetësh mërgimi. Ndjenja e vetëruajtjes, që bëri të mbahen gjallë deri në ditët tona gjuha, zakonet dhe elemente me rëndësi në mënyrën e jetesës, ka vlerën e vet të madhe në këtë mes, po ajo do të mbetej një faktor në potencë, që do të vinte duke u dobësuar, në qoftë se nuk do të merrte zjarr lëvizja shqiptare e çlirimit kombëtar, gjersa një lëvizje e tillë s'kishte si të lindte në terrenin arbëresh veçse si një lëvizje letrare në kuptimin e gjerë të fjalës (artistike, publicistike, shkencore). Se sa i fortë ka qenë ky ndikim e tregojnë shumë fakte e, ndër këto fakte, vlen të përmendet si një rast tipik edhe «Kënga e sprasme e Balës». Gavril Dara (I Riu) nuk ishte njeri pa rëndësi në jetën shoqërore, politike dhe kulturore të Italisë. Ai mori pjesë vepruese në lëvizjen revolucionare të bashkimit e të çlirimit të Italisë, pati vende drejtuese në administratën lokale të pushtetit të lindur nga kjo lëvizje, drejtoi

disa vjet një gazetë me rëndësi, kishte interesa të gjera kulturore, shkroi edhe vjersha në italisht. Pse, atëherë, iu vu punës për të shkruar shqip një poemë, në qoftë se nuk ka shkruar edhe gjë tjetër? Pse, gjithashtu, si në këtë poemë dhe në të gjithë letërsinë arbëreshe sundon tema shqiptare (dhe në temën shqiptare lakmohet epoka e Skënderbeut), dhe jo tema e jetës së vetë arbëreshëve apo e lëvizjes revolucionare italiane, në të cilën edhe vetë poetët tanë arbëreshë morën pjesë vepruese? Zor se mund t'u përgjigjemi këtyre pyetjeve pa mbajtur parasysh se faktor kryesor për një gjë të tillë ka qenë lëvizja kombëtare shqiptare, që vuri në rend të ditës çështjen e çlirimit të Atdheut, të aleatëve dhe të armiqve në këtë luftë si dhe domosdoshmërinë e zgjimit të ndërgjegjes kombëtare për të cilën traditat e lavdishme kanë rëndësi të dorës së parë. Vetë Dara, si dhe arbëreshët e tjerë, u interesua drejt për drejt për këto çështje dhe një dëshmi e qartë për këtë janë mendimet e shprehura në parathënien e poemës ku del gjithashtu se lëvizja revolucionare italiane nuk ka qenë nxitja kryesore, po vetëm një shembull nga mund të nxirreshin mësim të dobishme për forcimin e bashkimit kombëtar dhe sigurimin e një udhëheqjeje të sigurtë të luftës, siç pat qenë dikur Skënderbeu. Aq më tepër se lëvizja për bashkimin e Italisë është pothuajse e një kohe me lëvizjen tonë kombëtare. Përsa u takon ndikimeve të romantizmit evropian etj. ato, sado të vërteta të jenë (edhe Naimi i kërkon huret te Lamartini) janë vetëm mbështetje artistike për disa aspirata, rrënjët e të cilave